

Asma Sayeed. *Women And The Transmission of Religious Knowledge in Islam*. New York: Cambridge University Press, 2013. x+220 sayfa.

Büşra Sıddıka Kaya

busrasddkakaya@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5799-6684

DOI: 10.20519/divan.495375

Batılı araştırmacılar arasında İslam tarihinin belirli dönemlerine dair entelektüel tarih çalışmaları son yılların popüler konuları arasında yer almaktadır. Çağdaş Batılı tarih algısı kendi dışındaki dünyaları Batı-merkezli tanımlamakta ve İslam tarihinin belirli bir dönemini tasvir ve tahlil etmeyi hedefleyen araştırmalarında elde ettiği neticeleri, tüm İslam tarihine teşmil edebilmektedir. İslam medeniyetini Batı'ya ekmeleme çabasında olan bu anlayış, uzun bir tarihî süreçte meydana gelen gelişmeleri göz ardı ederek, birtakım genellemelerle bu medeniyetin kendi içindeki farklılık ve çeşitliliği değersiz kılmaktadır. İslam tarihine yönelik çalışmaların gerçeğe yakın bir netice vermesi ancak ele alınan meseledeki sürekliliğin mukayese edilebilmesiyle aynı zaman dilimindeki farklı zeminlerle mukayesesiyle mümkündür. Bu bağlamda, Batılılar tarafından ortaya konan İslam tarihi çalışmalarının dikkatle incelenip kendi anlam dünyası içerisinde yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekmektedir. Asma Sayeed'in çalışması modern Batılı bakış açısından farklı bir perspektifle, İslam'ın ilk dönemlerinden Osmanlı'ya kadar olan süreçte kadınların hadis aktarımındaki rolünü ele almaktadır.

Kalifornia Üniversitesi, Los Angeles (UCLA), Near Eastern Languages and Cultures bölümü Islamic Studies genel koordinatörü olan Sayeed, İslam tarihinde kadınların dinî bilginin aktarımına dahil olmaları, İslam eğitimi tarihi, Müslüman sosyal ve entelektüel tarihi, hadis araştırmaları gibi çeşitli konularda çalışmalar yapmıştır. *Women and the Transmission of Religious Knowledge in Islam* adlı eserinde, modern Batılı bakış açısından farklı olarak, İslam dünyasında kadınların modernleşme dönemine kadar entelektüel hayatta yer almadıkları, modernleşmenin etkisiyle ilmî faaliyetlere katılabildikleri yönündeki yaygın algıyı, klasik kaynaklardan hareketle eleştirmektedir.

Kitap giriş, "Gelenegin Ortaya Çıkışı: Kadın Sahabiler," "Halefler," "Klasik Canlanma" ve "Gelenekçilikte Zirve" başlıklı dört bölümden oluşmak-

tadır. Kadınların İslam tarihinin ilk on asrındaki ilmî faaliyetlerini aydınlatmayı hedefleyen çalışmada yazar, Batı'nın baskın bir konuma sahip olduğu XIX. yüzyıla kadar, İslam dünyasında kadınların ilmî faaliyetlerine dair kayda değer bir gelişme olmadığı yargısının tarihsel bir yanılsamadan ibaret olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Osmanlı'nın, XVI. yüzyıl itibarıyla Mısır ve Şam gibi ilim merkezlerini ele geçirmesiyle, kadınların ilmî faaliyetlerden çekildiği iddiasının tüm İslam tarihine teşmil edilemeyeceğini ifade eden Sayeed, XVI. yüzyıla kadarki süreçte kadınların ilmî konularını tespit etmeye çalışır.

Birinci bölümde, İslam tarihinin ilk asırlarında kadınların pek çok erkek sahabe gibi Hz. Peygamber'den bilgi edindiklerini belirtilir. Bu sayede, Hz. Aişe'nin naklettiği hadislerde olduğu gibi, Hz. Peygamber'den gelen pek çok bilgi muhafaza edilebilmiştir. Diğer yandan, ilk nesilden kimi kadınlar bazı fihri bilgileri aktararak, İslami pratiğin ve bakış açısının geliştirilmesine katkıda bulunmuşlardır. Nitekim Hz. Peygamber'in hanımları bu nitelikleriyle öne çıkarlar. Yazar ele aldığı kadınları üç kategoride incelemektedir: i) Hz. Peygamber'in hanımlarının bizzat şahit oldukları pratiklerin aktarımı hususunda bilginin birinci elden kaynağını teşkil etmeleri; ii) Hz. Peygamber'in kadın akrabaları; ve iii) katıldıkları savaşlar yahut ilk dönem İslam toplumunun yaşamı hakkında verdikleri bilgiler nedeniyle fakihlerin yahut tarihçilerin dikkatini çeken kadınlar.

Hz. Peygamber'in hanımlarından Hz. Aişe 1500 ile 2400 arası hadis rivayet etmekle dinî bilginin aktarımında ilmî üstünlüğü elinde tutmaktadır. Ardından gelen Ümmü Seleme ise 175 ile 375 arası hadis nakletmiştir. Hz. Peygamber'in diğer hanımlarından da çeşitli nakiller yapıldığı bilinmektedir (ss. 24-25). Yazar İslami bilginin inşasında Hz. Peygamber'in eşlerinden gelen hadislerin önemli bir rolü olduğunu belirtirken, onlardan ne kadar hadis nakledildiğini de tablo halinde sunar. Hz. Peygamber'in akrabaları arasında yer alan kadınların başında 7 adet hadis rivayet eden kızı Fatıma gelir. Bu rivayetlerin pek çoğu Hz. Peygamber'in faziletleri ve ailesi ile ilgilidir. Ardından amcaları Zübeyr, Ebu Talib ve Ebu Leheb'in kızlarından gelen rivayetler yer alır (s. 45). Çeşitli savaşlara katılan, biat eden yahut Hz. Peygamber'e bir takım sorular yönelten kadınlar hakkında, daha ziyade İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ı, ilk dönem hadis eserleri, Ebu Nuaym İsfehani'nin *Ma'rifetü's-sahâbe*'si ve İbn Hacer Askalânî'nin *el-İsâbe*'si gibi çalışmalardan hareket eden yazar, bu tür katkılar yapan kadınlara yer verir (ss. 55-60).

Kitabın ikinci bölümünde, ilk dönem kadınlarının Hz. Peygamber'den gelen bilgilerin aktarımındaki rolleri yol gösterici olur. Yazara göre, ilk asrın ardından ortaya çıkan siyasi, hukuki ve kelami tartışmalar ve hadis uydurma faaliyetleri bilginin aktarımı konusunda uzmanlaşmayı gerekli kılar.

mıştır. Böylelikle dinî bilginin aktarımı açısından önem arz eden birtakım kriterler belirlenmiştir. Fıkhi bilgi, dile hakimiyet, hocadan bilgiyi doğru-
dan almak ve bilgiye ulaşmak için yapılan uzun seyahatler şeklinde sırala-
nabilecek bu kriterler, yaklaşık iki buçuk asır boyunca kadınların bilginin
bu şekilde aktarımına katılmasına engel teşkil etmiştir. Yazar, dinî bilgi-
nin aktarımında kadınların aktif rol almadığı bu dönemde, sufi kadınların
dikkat çektiğini belirtmekte ve Ümmü'd-Derdâ, Hafsa bint Sîrîn gibi isim-
leri örnek olarak vermektedir. Yazara göre, Malik b. Enes'in (ö. 179/795)
vefatına kadar kadınlar dinî bilginin aktarımına dahil olmuşlar, ancak
Tirmizi'nin (ö. 279/892) vefatına kadarki süreçte, yani hicri 179'dan 279'a
kadar hiçbir isnadda yer almamışlardır (ss. 82-83). Hadislerin tespitinde is-
nad sisteminin getirilmesi, râvilerin fıkhi bilgilerinin sorulması, hadis ilmi-
nin özel bir disiplin olarak ortaya çıkması, ehlihadis ile ehlirey arasındaki
çekişmeler, hadislerin fikhın ve mezheplerin ana kaynağı olarak kullanımı
ve hadis elde etmek için yapılan rihleler nedeniyle kadınların bu dönemde
dinî bilginin aktarımında rol almadıkları ifade edilmektedir (ss. 87-91). Ya-
zar bu faktörlere ilave olarak hadis ilminde profesyonelleşmenin kadınla-
rın bu alandan uzaklaşmalarına sebep olarak gösterilebileceğini belirtir (s.
93). İfade edildiği üzere kadınların hadislerin nakli için rihle yapamamaları
onların bu alandaki varlığını zayıflatmıştır. Özellikle II./VIII. asrın ortala-
rında Basra, Kûfe ve Şam gibi şehirlerdeki ilim geleneğinin oluşmasında
rihlelerin büyük önemi vardır (s. 101). Hadis uğruna yaptığı rihlelerle şö-
ret kazanmış kişilerin hayatlarının çeşitli eserlerde derlendiğini söyleyen
yazar, örnek olarak Hatib Bağdâdî'nin *er-Rihle fî talebi'l-hadis*'ini zikreder.
Yazara göre bu gerilemenin sebeplerini, Bizans ve Sasani nüfuzunun İslam
toplumu üzerindeki etkisinde değil, bizzat hadis ilminin kendi içsel dönü-
şümü ve İslam toplumunun ele alınan dönem dinî anlayışında aranmalıdır
(ss. 106-107).

“Klasik Canlanma” başlıklı üçüncü bölümde, IV./X. asrın ortalarında ha-
dislerin tedvininin tamamlanması ile şifahi aktarımın yerini metinden ak-
tarımın alması gibi sebeplerle kadınların dinî bilginin aktarımına yeniden
katıldıkları belirtilir. Yazar, kadınların II./VIII. asırdan itibaren duraksama
yaşayan ilmî faaliyetlerinin IV./X. asırla birlikte canlanmaya başlamasını,
hadis eserlerinde tekrar kadınlara yer verilmesine bağlar. Talal Asad'ın bu
konudaki açıklamalarına atıfla meseleyi izaha çalışan yazar, kadınların
hadis naklindeki inişli çıkışlı konumlarını anlamının, İslam tarihinin geç-
mişinden hareketle gelecekteki gidişatı hakkında fikir yürütme imkanı ve-
rebileceğini belirtir (s. 110). Bu bölümde Kerime Merveziyye (ö. 463/1070)
ile Fatıma bint Hasan Dekkâk (ö. 480/1088) isimli muhaddiseler üzerinde
duran yazar, kadınların nasıl ve niçin IV./X. asırdan itibaren yeniden ha-
dis aktarımına başladıklarını kaynaklardan hareketle açıklamaya çalışır.

Sayeed'in belirttiğine göre bu dönemde canlanmanın üç temel sebebi vardır. İlk olarak, hadislerin büyük mecmular halinde derlenmesiyle oluşan *Sahîh-i Buhârî* gibi meşhur hadis eserlerinin III./IX. asrın son çeyreğinde yaygın olarak kabul görmesi, kadınların dinî bilginin aktarımına yeniden katılımında önemli etkiye sahiptir. Bu gelişme bir yandan hadislerin sıhhatinin araştırılması kapısını kapatırken, diğer yandan paradoks oluşturacak bir şekilde uzman olmayanların hadis aktarımına kapı aralamıştır. İkinci olarak, ilk iki asırda şifahi aktarım yazılı aktarımdan daha güvenilir bir metot olarak kabul edilmişken, IV./X. asra gelindiğinde yazılı ve şifahi aktarım birbirini tamamlayıcı ve birbirine denk olarak görülmeye başlamıştır. Bu noktada fihhi görüş ve rihle gibi şartların kalkması da kadınların hadis aktarımına dahil olmasını kolaylaştırmıştır. Son olarak, ulema ailelerinin sayıca artması da kadınların hadis aktarımına yeniden katılmasını sağlayan etkenlerdendir. Yazar, kadınların sadece hadis aktarımına değil, bir ulema sınıfı olarak kültürel elitlerin oluşmasına da yardımcı olduğunu belirtir. Bu konuda Pierre Bourdieu'nun *sosyal kapital* kavramından hareketle kadınların ilmî faaliyetlere yeniden katılımının, kültürel ve sosyal kapitalin bir parçası olarak ulema sınıfının hayatta kalmasına ve gelişmesine imkan verdiğini kaydeder (ss. 112-13). Yazar, Richard Bulliet'nin Nişabur ulema eliti hakkındaki çalışmasından istifadeyle, her bir mezhebin kendi içerisinde farklı anlayışlar nedeniyle, o mezhebe mensup kadınların farklı oranlarda hadis aktarımıyla meşgul olduklarını, mesela Şafii ulema aileleri arasında daha fazla kadının hadis aktarımına katıldığını, Fatıma bint Hasan örneği üzerinden açıklar (ss. 132-43).

Dördüncü bölümde yazar, IX./XV. asırda tabakat eserlerinde binlerce kadının ismi yer alırken, X./XVI. asra gelindiğinde kadınların hadis aktarımındaki rolünün dikkat çekici bir şekilde azaldığını belirtir. Yazar bu düşüşün nedenini hadis rivayetine olan ilginin azalıp dirayetin öne çıkmasıyla hankah ve zaviyelerin yaygınlaşarak kadınların sufi pratiklere ilgisinin artmasına bağlamaktadır. Bu hususları kadınların hadis aktarımındaki rolünün azalmasının nedenleri olarak kaydeden yazar bu bölümde üç örnek isme yer verir: Şühde Kâtibe (ö. 574/1178), Zeyneb bint Kemal (ö. 740/1339), Aişe bint Muhammed (ö. 816/1413). Yazar öncelikle bu kadınların yaşadığı dönem İslam dünyasının içinde bulunduğu durumu değerlendirir ve Memlûkler döneminde kadınların ilmî faaliyetlerinin arttığını kaydeder. Aileleri tarafından ilmî faaliyetlerinde destek gören bu kadınlar devrin siyasi eliti ile de irtibat içindedir (ss. 149-53). Yaşadıkları dönemde hadis alanında otorite kabul edilen bu kadınlar Zehebî, Safedî, Sübkî ve İbn Hacer gibi dönemin ileri gelen alimlerinin de hocalarındandır. Yazar, verdiği örneklerle birlikte bu dönem sufi pratiklerin kadınlar arasında giderek yaygınlaştığını ve Osmanlı'nın idareyi ele almasıyla bir anda kadın-

ların hadis ilmi ile irtibatının sükun ettiğini, ayrıca Sünni geleneğin bir tür tutuculuk olarak hüküm sürdüğünü ve kadınların bu alandaki konumunu belirlediğini söyler.

İslam tarihinin Osmanlı'ya kadarki sürecinde kadınların ilmî hayata katkılarını tabakat ve rical eserlerinden hareketle ortaya koyan Sayeed, alanında örnek bir çalışma sunmaktadır. Ulema sınıfı ve İslam tarihinde ilmî faaliyetlerin nasıl bir pratiğe sahip olduğu hakkındaki söylemlerinde Lapidus, Makdisi, Bulliet, Berkey ve Chamberlain gibi isimlerin etkisi görülen yazar, ele aldığı on asırlık süreçte oldukça spesifik bir konuyu aydınlatmaya çalışmıştır. Batılı araştırmacılar tarafından İslam entelektüel tarihine yönelik çalışmaların genellikle büyük üst başlıklar halinde ele alınmasına mukabil, çalışma konusunu kadınların hadis aktarımı ile sınırlamıştır. Yazar, çalışmasında 1980'lerden itibaren yaygınlık kazanan tabakalar üzerinden ulema ağlarını tespit ederek İslam entelektüel tarihini okumaya çalışan John Obert Voll'un, Goldziher, Gibb ve Grunbeaum'un yaklaşımlarını birleştiren bakış açısından etkilenmiştir. Tarih çalışmalarında belli bir konuyu uzun bir zaman diliminde aydınlatmaya çalışmak, birtakım detayların atlanmasına yahut gözden kaçmasına sebep olabilir. Bu ise ele alınan zaman zarfında kimi gelişmelerin anlamlarını yitirmesine neden olur. Nitekim on asır gibi uzun bir süreçte İslam toplumunda kadınların hadis aktarımı konusunu ele alan yazar, mesela Endülüs tecrübesine hiç yer vermemiş, sufi pratiklere dahil olduğu söylenen kadınların dinî bilgiyle irtibatı hakkında herhangi bir değerlendirmede bulunmamıştır. Yazar çalışmasında, kadınların ilk on asır boyunca ilmî faaliyetlere katılımının inişli çıkışlı seyrini, İslam dünyasında kadınların entelektüel hayata katılımının ancak modernizmin etkisiyle mümkün olduğuna dair yaygın Batılı kanaatin aksini ortaya koyduğunu söylemektedir. Ancak, Osmanlı tecrübesini tamamıyla yok sayan yazar, kaydedilen süre zarfında kadınların modernleşme ile entelektüel hayata girdiklerine dair genel kabule uygun hareket etmiştir. Bu durum, modernleşme öncesinde yaşanan farklı gelişmelerin bir kalemde değersizleştirilmesi ve tarihte anlamını yitirmesi sonucunu doğurmaktadır. Nitekim Osmanlı dönemi Şam ve Kahire bölgelerinde ulema aileleri varlıklarını güçlendirerek devam ettirmiş, kız ve erkek çocuklarının eğitimlerine büyük önem vermişlerdir. Ayrıca özellikle saray çevresindeki kadınların, yaygın kanaatin aksine, yüksek bir dinî eğitim aldıkları bilinmektedir. Yazarın ilk on asrı ele alıp Osmanlı dönemindeki gelişmeleri büyük genellemelerle olumsuzlaması tarihsel bir önyargının sonucu gibidir. Yazar, Batılı tarihçilerin yanılgısına düşmeyeceğini belirtirken bir başka yanılsamaya düşmekte ve modernleşme öncesi dört-beş asrın tarihteki anlamını değersiz kılarak, ele aldığı on asırlık süreci genel bir okuma üzerinden dönemlendirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda eserin

kaynak zenginliği ve Osmanlı öncesi İslam tarihinde kadınların hadis aktarımına dair, alana yaptığı katkı takdire şayan olmakla birlikte, Sayeed'in Batılı tarih algısının etkisinden kurtulabildiğini söylemek oldukça zordur.

Joshua M. White. *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean*. Stanford: Stanford University Press, 2017. xvi+273 pages.

Bahar Bayraktaroglu

Istanbul Medeniyet University

baharbayraktar@yahoo.com

ORCID: 0000-0003-4767-9113

DOI: 10.20519/divan.495382

Where was the Ottoman Mediterranean? What was the legal status of Ottoman North African provinces? Were they autonomous dependent regions or independent sovereign entities? Just as many scholars engaged in these questions on the Mediterranean history, Joshua White's new book titled *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean* is a remarkable contribution to the historiography. It basically explores the emergence of the Ottoman Mediterranean legal space and the role piracy played in shaping it. The book is not only about piracy but also administration, diplomatic relations, jurists, and victims and those who faced with the maritime violence in the Early Modern Mediterranean. Although there are doubts on the Ottoman presence in the Mediterranean, White prefers "The Ottoman Mediterranean" to refer the eastern half of the Mediterranean basin as he sees it as a legally unified space. *Piracy and Law in the Ottoman Mediterranean* consists of an introduction, six chapters in three parts (two chapters for each) and a conclusion. Every chapter begins with a case that exemplifies the everyday experiences of the Ottoman subjects in the Mediterranean.

The first part is about disorder and captivity in the Mediterranean where the author discusses various forms of piracy and captivity. In the first chapter, titled "Ottoman Pirates, Ottoman Victims," White examines the connections between legal and illegal forms of the maritime violence and their eye-witnesses, chronicles, and slave raiding after the 1570s. Concerning